

RECENZÍÓ

BARTHA ILDIKÓ: NEMZETKÖZI SZERZŐDÉSEK MOZGÁSBAN.
ALKOTMÁNYOS ÉS NEMZETKÖZI JOGI KIHÍVÁSOK AZ EURÓPAI UNIÓ
KÜLKAPCSOLATAIBAN (BUDAPEST – PÉCS: DIALÓG CAMPUS 2015) 304.

1. Az EU külkapcsolati rendszere az Unió mint nemzetközi szervezet jellegadó sajátosságát is megjeleníti: ez alapján könnyen el lehet határolni az Európai Uniót a klasszikus nemzetközi szervezetektől, vagyis e problémakörön keresztül jól megmagyarázható, hogy pontosan miben is rejlik a közösségi modell „*sui generis*” jellege. A külkapcsolatok közjogi struktúrája a tagállamok nézőpontjából vizsgálva már az integráció korai szakaszában is az együttműködés kiemelt területének számított. Elsősorban azért, mert annak egy részterülete, az uniós külkapcsolatok „bölcsőjének” tekinthető kereskedelempolitika kapcsán szembesülhettek a tagállamok elsőként azzal, hogy milyen gyakorlati következményekkel jár egy valóban szupranacionális – azaz az egyhangú egyetértés követelményét megszüntető – jellegű közös politika létrehozása. Megtapasztalhatták, hogy miként esnek el a kizárólagos közösségi hatáskörbe tartozó politika területén a tagállami kompetenciák gyakorlásának lehetőségétől, olyan hatásköröktől, amelyek történetileg is az állami szuverenitás magját képezték (például vámjog, az áruforgalom kontrollja stb.). Habár e kizárólagos hatásköri jelleget akkoriban az alapszerződésekben még nem rögzítették, az Európai Bíróság extenzív gyakorlata az 1970-es években ezt nyilvánvalóvá tette, és ezzel lényegesen leszűkítette a tagállamok mozgásterét. Az Európai Bíróság gyakorlatában megfogalmazott elvek hamar túlmutattak e politika keretein és a külkapcsolatok más szakpolitikai területein is fontossá váltak. Ezen túlmenően lényeges, hogy az uniós külkapcsolati rendszernek jól kirajzolható fejlődési íve van. A fejlődés fő vonalát – és egyben lendületét – kezdetektől fogva a közös kereskedelempolitika adta és adja, ezután egyre jelentősebb szerepet kapnak az integrációs szervezet egyéb szakpolitikai területeinek külkapcsolati dimenziói, majd fokozatosan bekerült a Közösség keretei közé a kül-, biztonság és védelempolitika területét érintő együttműködés is. A folyamat egyik legjelentősebb állomása a Lisszaboni Szerződés reformja volt, amely az egységes külkapcsolati rendszer koncepciójának bevezetésével összeillesztette e „mozaikokat” és elválaszthatatlanná tette az EU külső tevékenységének egyes részterületeit.

Habár a fejlődés dinamikája változó, a külkapcsolatok „mozgása” a mai napig sem állt le. Minden bizonnyal erre a folytonos, de változó dinamikájú fejlődésre is utal Bartha Ildikó monográfiájának címe, amelyben az uniós külkapcsolati rendszer újabb kihívásaira keres válaszokat. A kötet megkísérli azt igazolni, hogy az elmúlt másfél évtizedben az integráció „belső alkotmányosodási folyamatában” (12. o.) bekövetkező megtorpanásokkal – például az Alkotmányos Szerződés kudarcával – szemben a „kifelé irányuló”, tehát a külkapcsolatokat érintő uniós tevékenységek közjogi-alkotmányos alapjai szilárdabbá váltak. A szerző tehát a kötet hipotézisét az integráció e két – belső és külső – dimenziójában megmutatkozó ellentétes fejlődé-

si irányra, „mozgásra” alapozza és olyan tárgyköröket elemez, amelyek egyértelműen alátámasztják és magyarázzák az uniós külkapcsolati rendszer megszilárdulásának tendenciáját.

Módszertani szempontból lényeges megemlíteni, hogy az uniós külkapcsolati rendszer vizsgálatára a jogtudomány kisebb figyelmet fordít, szemben a politikatudományokkal, a nemzetközi kapcsolatokkal, illetve a közgazdaság-tudományokkal (utóbbi bizonyos vonatkozó területek, például az említett kereskedelempolitika kapcsán), amelyek kedvelt kutatási témaként tekintenek e kérdésekre. Ezért a kötet az említett „mozgás” jogi leképeződését vizsgálja, többnyire a közjog keretein belül maradvával, amellyel, hogy részben támaszkodik a közpolitika-tudomány fogalomrendszerére is. A kötet azonban a külkapcsolati rendszer közjogi, intézményi és eljárási hátterének bemutatása során nemcsak elszigetelten az uniós jogi dimenzióra koncentrálnak, hanem az uniós jogon kívüli szempontokat – például a nemzetközi közjogi összefüggéseket, vagy a szerződő harmadik államok nézőpontját is mérlegeli, ezáltal az elemzés rávilágít az uniós külkapcsolati jog gyakorlati hatásaira is. Végül lényeges az is – és ez adja a kötet módszertanának egyik specifikumát –, hogy a vizsgált kérdéseket nemcsak az Unió perspektívájából nézve bontja ki, hanem számba veszi és magyarázza mindazokat az összefüggéseket, amelyek Magyarország szemszögéből tekinthetők lényegesnek. Ez egyben igazolja azt is, hogy miért fontos és szükséges e kérdésekről a hazai tudományos és szakmai közönségnek írni ma Magyarországon.

2. A kötet szerkezetileg három nagy tematikai egységből áll. Az első az EU külső tevékenységének alkotmányos, közjogi alapjait, a második az uniós jog nemzetközi jogi összefüggéseit, végül a harmadik szakasz az Unió szerződéseinek egyes speciális kérdéseit taglalja. Az első szakaszban (*1. Az Európai Unió külkapcsolatainak alkotmányos alapjai*) a szerző az integrációt voltaképpen mintegy „alkotmányos projektként” (*Habermas*) felfogva a közjogi keretekkel összefüggő kérdéseket az Unió alkotmányos hátteréről folytatott vitákba helyezi. Egyfelől a hazai EU-jogi irodalomban csak érintőlegesen tárgyalt „alkotmányosodás” kérdését vizsgálja, melynek keretében Joseph Raz – elsősorban nemzetállami alkotmányok kapcsán kidolgozott – kategóriáiból és alkotmányfogalmából kiindulva („thin” és „thick” alkotmányok) von le következtetéseket az EU alkotmányos rendszerére vonatkozóan, részletesen elemezve a „thick” alkotmányok ismérveit az uniós közjogi keretek, alapszerződési háttér kontextusában.¹ Az elemzés alapja tehát, hogy az uniós alapszerződéseknek alkotmányos karakterük van, így alkalmasak e kritériumrendszer alkalmazására annak ellenére, hogy a szerző meggyőződése a következtetések kapcsán mintha meginogna („ha mondhatjuk egyáltalán, hogy a szervezet alkotmányos struktúrája [Raz kritériumainak – H. B.] megfelel és ezért egy erős alkotmányról beszélhetünk”; 39. o.). Az egyes szempontok részletes végigvezetése kapcsán képviselt álláspont azonban ennél szilárdabb meggyőződést tükröz, más szóval a szerző alkalmazhatónak tartja ezeket az ismérveket az uniós közjogi keretek vizs-

¹ A Raz által a „thick” alkotmányok kritériumaként meghatározott hét szempontot vizsgálja: kormányzás intézményrendszere; alkotmányos rendszer stabilitása; írott alkotmány; elsőlegesség; kikényszeríthetőség; alkotmányos dokumentum megerősített pozíciója; közös ideológia és demokratikus legitimitáció.

gálatához, csak tekintetbe veszi, hogy a nemzetállamok esetében alkalmazott megközelítéshez képest sajátos értelmezésre van szükség. Másrészt a kötet – szupranacionális perspektívából és elsődlegesen Ingolf Pernice elméletéből kiindulva – az integrációs szervezetet a többszintű alkotmányosság elméletén keresztül is értelmezi. Ennek során arra keresi a választ, hogy igazolható-e a legitimitáció egy ilyen formán felfogott alkotmányosság keretei között.

Ezen túlmenően az első gondolati egység részletesen foglalkozik az uniós külkapcsolatok alapelveivel és célkitűzéseivel (EUSz 21. cikk). Az Unió külső tevékenységének egységes alapvető hátterét a Lisszaboni Szerződés teremtette meg, amely talán az egyik legjelentősebb változás volt a külkapcsolatok történetében. Habár az alapelveket és a célkitűzéseket megfogalmazó rendelkezések rendszere, megfogalmazása vitatható, a kötet érthetően és tárgyilagosan mutatja be a főbb követelményeket. Utal a koherencia követelményére és vizsgálja, hogy az alapelveknek milyen hatásai lehetnek akár olyan politikák esetében is, amelyek például belső piaci területhez és nem a külkapcsolatokhoz köthetők (43. o.). A külkapcsolati alapelvek és célkitűzések kérdésköre azonban számos bizonytalanságot is rejt, amelyek megválaszolására teljesen érthető módon a szélesebb témakört bemutató kötet nem vállalkozhatott. Ilyen kérdőjelként említhető például az alapelvek és célkitűzések tartalmának meghatározása. Az EUSz 21. cikkében alapelveként és célkitűzésként felsorolt kategóriák esetében egyrészt nehezen mondható meg egy adott kritériumról a jellege (alapelv vagy célkitűzés), valamint az eddigi gyakorlat alapján az a kérdés sem válaszolható meg egyértelműen, hogy milyen konkrét hatásokkal bírnak ezek az elvek és célkitűzések. Jelentős részük értéket kifejező kategória,² így konkrét jelentésük, terjedelmük megállapítása során szembe kell nézni az értéktartalmú fogalmak meghatározásának nehézségeivel. Szintén problémát okoz az egyes alapelvek, célkitűzések közötti viszony meghatározása és a lehetséges konfliktusok feloldása, ugyanis végeredményben az alapszerződés által előírt koherencia-követelmény erre érdemben nem ad választ, ugyanis bizonyos egymással ellentétes alapelvek, vagy célkitűzések között a teljes koherencia fogalmilag is kizárt.³ De ugyanígy tisztázatlan, hogy milyen módon viszonyulnak egymáshoz az EUSz 21. cikkben szereplő általános alapelvek, célkitűzések és az egyes külkapcsolatokat érintő politikák saját, immansens alapelvei. E kérdéseket azonban nem szabad túlhangsúlyozni, tekintettel arra, hogy konkrét esetekben az Európai Bíróságnak meg kellene találnia a módját, hogy miként oldható fel az adott értékek konfliktusa, vagy hogy milyen tartalmi keretek között értelmezhetők az egyes alapelvek és célkitűzések.

A kötet első része a külkapcsolatokat érintő hatásköri kérdésekkel zárul. A vertikális hatáskörmegosztás alapszerződési rendezése a Lisszaboni Szerződés reformjának egyik lényeges eleme volt, amit nem kisebbít az a tény sem, hogy az új alapszerződés-

² Sőt, az EUSz 2. cikkében uniós értéknek tekintett követelmények is visszaköszönnek külkapcsolati alapelveként az EUSz 21. cikkben, tovább nehezítve az adott kritérium jogi karakterének megállapíthatóságát.

³ Pl. a szabad kereskedelem célkitűzése és a környezetvédelem, ugyanis a kereskedelem elengedhetetlenül kifejt negatív környezeti hatásokat is, így a teljes koherencia e két szempont között maradtalanul nem megvalósítható.

si szabályok – amelyeket elsőként a hatályba nem lépett Alkotmányos Szerződésben fogalmaztak meg – voltaképpen a korábbi európai bírósági gyakorlatot kodifikálták. Miként a szerző is utal rá, a Lisszaboni Szerződés hatásköri katalógusában megkülönböztetett kategóriák nagy részben követik a szövetségi alkotmányokban rögzített hatásköri típusokat azzal a lényeges különbséggel, hogy míg a szövetségi alkotmányok kifejezetten a törvényhozó hatalmat képviselő szervek közötti vertikális hatáskörmegosztást rendezik, addig az alapszerződés az Unió és a tagállamok hatásköreinek elválasztását célozza (50. o.). A külkapcsolati rendszer egyes területei egyaránt érintik a kizárólagos és megosztott hatásköri típust, valamint a közös kül- és biztonságpolitika esetében speciálisnak tekinthető, nem kategorizált hatásköröket is. A hatáskörök elválasztása szempontjából lényeges továbbá az előfoglalás, valamint a beleértett külső hatáskörök elve, melyek elméleti hátterét és gyakorlati vonatkozásait a szerző részletesen kifejti.

3. Az uniós külkapcsolati rendszer alkotmányos alapjainak bemutatását második gondolati egységként a nemzetközi jogi összefüggések elemzése követi (*II. Az Európai Unió külkapcsolatainak nemzetközi jogi alapjai*). Az Európai Unió külkapcsolati joga szempontjából elsődleges jelentőségű annak vizsgálata, hogy az uniós jog miként viszonyul a nemzetközi joghoz, vagyis milyen a nemzetközi jogi normák státusza az uniós jog rendszerében. A kötet három releváns forrás, az Unió által kötött megállapodások, a tagállamok közreműködésével létrejött szerződések, valamint a nemzetközi szokásjog uniós jogban betöltött szerepével foglalkozik e kérdéskör kapcsán.

Az *Unió által kötött szerződések* jogforrási rendszerben betöltött formális pozíciója viszonylag könnyen rendezhető: logikai és rendszertani érvek mentén az elsődleges és másodlagos jogforrások közé helyezhetők el. Más szóval az Unió nem köthet primer joggal ellentétes szerződést,⁴ egy érvényes megállapodás viszont köti az uniós jogalkotót is, így abba elméletileg másodlagos jogforrás nem ütközhet.⁵ Az EU által kötött megállapodás státusza azonban e formális – és némileg idealisztikus – képlethez képest bonyolultabb, amely többek között abból is fakad, hogy e szerződések „hibrid jellegűek” (81. o.), azaz a „nemzetközi jogrendhez is tartoznak egyben: a nemzetközi jog normáinak tiszteletben tartásával jönnek létre és [...]»működtetésük« [...] során is be kell tartani a szerződő feleknek a nemzetközi jogi kereteket”. A kötet a probléma mélyére hatolva három részkérdést elemez. Egyrészt lényeges, hogy az Unió által kötött nemzetközi egyezmények érvényessége felülvizsgálható-e az uniós primer jog tükrében, amelyet a szerző a kialakult bírói gyakorlat alapján ismertet.⁶ A vegyes szerződések esetében az érvényesség gyakorlati jellegű problémákat is felvet, ugyanis habár a szerződések nemzetközi jogi tekintetben és a harmadik ország szerződő fél nézőpontjából egységes dokumentumnak tekinthetők, e szerződések esetében csak az Unió hatáskörébe eső rész érvényessége vizsgálható,

⁴ EUMSz 218. cikk (11) bek. második mondat.

⁵ EUMSz 216. cikk (2) bek.

⁶ Lásd különösen 1994. augusztus 9-i *Francia Köztársaság kontra az Európai Közösségek Bizottsága* ítélet, C-327/91, ECLI:EU:C:1994:305 és 1998. március 10-i *Németország kontra Tanács* ítélet, C-122/95, ECLI:EU:C:1998:94.

a tagállamok hatáskörébe eső tartalom tekintetében az Európai Bíróságnak hatásköre nincs. Következésképpen ezen egyezmények kapcsán jól látható, hogy kettős megfelelési kényszer érvényesül, azaz a nemzetközi jog mellett az uniós jognak való megfelelés követelménye húzódik meg az érvényesség kérdése mögött. A szerző hangsúlyozza azonban (85. o.), hogy az e két vonatkoztatási pont közötti esetleges feszültség elkerülhető, ha a tervezett egyezmények megkötése előtt kikérik a Bíróság véleményét, amely eljárásában előzetesen állást foglalhat az egyezmény uniós joggal való összeegyeztethetőségéről.⁷ Másrészt, az érvényesség kérdését követően az Unió által kötött megállapodások értelmezésével összefüggő hatásköröket vizsgálja. Ennek az Európai Bíróság gyakorlata tág keretek szab, így az érvényesen megkötött megállapodások akár előzetes döntéshozatali eljárás tárgyát is képezhetik. Végül, harmadik részkérdésként a kötet a perspektívát megfordítva az ilyen egyezmények közvetlen és közvetett hatályával foglalkozik.

A *tagállamok által kötött szerződések* uniós jogi státusza is leírható lenne egy látzólag egyszerű képlettel (ti. a tagállami szerződések nem részei az uniós jognak és nem kötelezik az uniós intézményeket), a gyakorlatban azonban e viszonyrendszer lényegesen összetettebb kérdéseket vet fel. A fejezetben a szerző a tagállami szerződések és az uniós jog összefüggéseit négy szempont mentén vizsgálja. Az alapkérdés eszerint az, hogy van-e kapcsolat a tagállami megállapodás és az uniós jogi célkitűzések között; mikor kötötték a megállapodást; melyek a részes államok (csak EU-tagállamok, vagy ezen kívüli alanyok is); és milyen jogi hatásai lehetnek az adott megállapodásnak. A tagállamok egyezményeinek nagy része az uniós jogtól független, azonban kisebb számban találunk példákat olyan nemzetközi megállapodásokra, amelyek az uniós jog felhatalmazása alapján, részben vagy egészben uniós tárgykörbe eső területeket szabályoznak. Az időfaktor szempontjából annak van jelentősége, hogy az egyezményt a tagállam csatlakozását megelőzően, vagy azt követően fogadták el. E tekintetben lényeges elsősorban a csatlakozási okmány, amelynek kifejezett célja a tagságból fakadó és a nemzetközi jogi kötelezettségek közötti koherencia megteremtése, és ennek érdekében az utóbbi bővítések során már részletes szabályokat tartalmaztak az új tagállamok egyezményeit érintően.⁸ A csatlakozási okmány részletezi, hogy az új tagállamnak a tagságból fakadó kötelezettségekkel milyen módon kell összhangba hoznia a korábbi szerződése alapján fennálló nemzetközi jogi kapcsolatrendszerét, például rendeznie kell azon egyezményekben fennálló pozícióját, melynek az Unió és/vagy a tagállamok is részesei, vagy az új tagállamok felmondási kötelezettségét is meghatározzák.⁹ Alapszerződési szempontból

⁷ EUMSZ 218. cikk (11) bek. első mondat szerinti eljárás.

⁸ A 2004 előtti bővítések során a tagállamok egyezményeinek sorsát elsősorban az alapszerződési szabályokra bízta, ezen túlmenően a csatlakozási okmányok tartalmaztak esetleges derogációkat. 2004 óta a tagállami kötelezettségek részletesebben kidolgozottak a csatlakozási okmányban.

⁹ Lásd pl. Magyarország csatlakozása esetében a csatlakozási okmány rendelkezéseit. Ez a korábbi gyakorlathoz képest egyrészt kifejezetten kimondta, hogy a csatlakozás időpontjával az új tagállamok felmondják valamennyi, harmadik országgal kötött szabadkereskedelmi megállapodásukat (kifejezetten nevesítve a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodást). Másrészt voltaképpen szó szerint reprodukálták a szövegében az EUMSZ 351. cikkét, és végül külön kihangsúlyozták az új tagállamok felmondási kötelezettségét, ha az érintett egyezmény csatlakozásra tekintet-

nézve a koherencia kérdése az EUMSz 351. cikkben csapódik le, amelyet a kötet is részleteiben elemez (94–113. o.). Hangsúlyozni kell azonban, hogy e klauzula célja nemcsak önmagában a koherencia megteremtésére, hanem célja az is – a *pacta sunt servanda* elv alapján –, hogy a harmadik államok helyzetét is tisztázza.¹⁰ Ebben a tekintetben a tagállami kötelezettség lényeges mozzanata a felmondási kötelezettség, amely voltaképpen egy „hidat” képez az alapszerződésből fakadó kötelezettségek és nemzetközi szerződési jog szabályai – mindenek előtt a Bécsi Egyezmény – között azokban az esetekben, ha a tagállami megállapodás fenntartása nem hozható összhangba a tagállam uniós jogból fakadó kötelezettségeivel.

A kötet szintén alaposan elemzi azokat a helyzeteket, amikor a tagállamok kifejezetten az uniós jog felhatalmazása alapján tarthatnak fenn olyan egyezményeket, amelyek formálisan az uniós jogból fakadó kötelezettségeikkel egyébként nem lennének összhangban. Ennek pregnáns példáját szolgáltatják a tagállamok harmadik államokkal kötött kétoldalú beruházási egyezményei, amelyek uniós kizárólagos hatáskörbe eső kérdéseket is szabályoznak, azonban fenntartásukat átmenetileg uniós jogi aktus¹¹ teszi lehetővé. Más megközelítésben azt mondhatjuk, hogy ezekben az esetekben vitathatatlanul fennáll az uniós hatáskör, viszont azt technikai-eljárás okok miatt az Unió nem tudja gyakorolni, ti. egyelőre nem képes felváltani a tagállamok hozzávetőleg 1200 kétoldalú beruházási egyezményét.¹² Viszont ez a példa is megerősíti a kötet címében jelzett dinamikát, ugyanis az Unió már véglegesített egyezményeket, vagy intenzíven tárgyal egyezmények megkötéséről több állammal, tehát a tagállamok egyezményeinek sorsa folyamatosan változik és idővel az uniós egyezmények léphetnek a tagállami szerződések helyébe.

A nemzetközi jogi összefüggések körében végül a kötet az *uniós jog és a nemzetközi szokásjog* kapcsolatát elemzi. E kérdéskör érdemben viszonylag későn került az Európai Bíróság látóterébe. A korai bírósági attitűd alapvetően elutasító volt a szokásjogi szabályok alkalmazhatóságával kapcsolatban, de a későbbi gyakorlat is sok esetben inkább csak „diszítőelemként” (137. o.) hivatkozott a nemzetközi szokásjogi szabályokra. A kötet kimerítően elemzi a vonatkozó esetjogot, amely alapján jól látható, hogy az Európai Bíróság a mai napig nem képvisel markáns álláspontot abban a kérdésben, hogy van-e, lehet-e hatása – akár értelmezési kötelezettségen keresztül – a nemzetközi szokásjogi szabályoknak. Ezt a hazai vonatkozású Sólyom-ügy

tel történő kiigazítása nehézségekbe ütközött. Lásd a Cseh Köztársaság, az Észt Köztársaság, a Ciprusi Köztársaság, a Lett Köztársaság, a Litván Köztársaság, a Magyar Köztársaság, a Máltai Köztársaság, a Lengyel Köztársaság, a Szlovén Köztársaság és a Szlovák Köztársaság csatlakozásának feltételeiről, valamint az Európai Unió alapját képező szerződések kiigazításáról szóló okmány 6. cikk. Kihirdette: 2004. évi XXX. tv.

¹⁰ Lényeges ebben a tekintetben az is, hogy a *pacta sunt servanda* mint a „nemzetközi jog tiszteletben tartása” az uniós külkapcsolati rendszer horizontális alapelve is, lásd EUSz 21. cikk (1) bek.

¹¹ Parlament és Tanács 1219/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a tagállamok és harmadik országok közötti kétoldalú beruházási megállapodások tekintetében átmeneti rendelkezések megállapításáról.

¹² Más megfogalmazásban a tagállamok a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése előtt megkötött egyezményeik alapján létrejött jogviszonyokban az Unió helyett lépnek fel. Ezt a konstrukciót tehát a közös kereskedelempolitika területén korábbiakban már hatékonyan alkalmazott ún. *actio pro Communitate* mintájára egyfajta *actio pro Unionis*nak tekinthetjük.

(*Magyarország kontra Szlovákia*)¹³ is alátámasztja, amely az ítélkezési gyakorlat legutóbbi fontosabb állomása volt. Az eset kontextusában a kötet – Várnay alapján¹⁴ – arra a következtetésre jut, hogy a nemzetközi szokásjogi szabályok az alapszerződési szabályokkal szemben is élvezhetnek elsőbbséget (ti. a Solyom-ügyben az államfő különleges jogállására vonatkozó nemzetközi jogi szabályok az alapszerződés személyek szabad mozgására vonatkozó szabályaival szemben), azonban ez csak jogalkalmazási elsőbbséget jelent (145. o.), más szóval az uniós jog érvényesége nemzetközi jogi szokásjog alapján nem kérdőjelezhető meg.

4. A kötet harmadik gondolati egysége (*III. A nemzetközi szerződések működésében*) az Európai Unió külkapcsolati jogának olyan részterületeit emeli ki, amelyek egyfelől a megelőző fejezetekben felmerült általános, közjogi problémák „modellezéséhez” is szemléletes például szolgálhatnak, másrészt olyan időszerű kihívásokra is ráirányítják a figyelmet, amelyekkel napjainkban az uniós jogalkotó és a jogalkalmazó szembesül. A szerző első kiemelt területként a közös kereskedelempolitikát mutatja be, amelynek fejlődése és a Bíróság gyakorlatában a hatáskörrel összefüggésben kialakult dinamikus értelmezés önmagában is jól példázza azt az állandó mozgást, amelyre a kötet alapkonceptiója is utal. Nem kevésbé „mozgalmas” részterületet érint a következő fejezet, amely a tagállamok kétoldalú beruházási egyezményeinek uniós jogi összefüggéseit vizsgálja. Ezen egyezmények státusza kérdésessé vált azáltal, hogy a Lisszaboni Szerződés az Unió kizárólagos hatáskörét a közvetlen külföldi tőkebefektetésekre is kiterjesztette. Az ezt követő szakaszban a légitközlekedéshez kapcsolódó szerződések korábbi és jelen változásait, illetve aktuális kihívásait mutatja be a szerző. Az utóbbi téma a közös kereskedelempolitikával is közvetlen összefüggésben áll, hiszen az alapszerződés hatásköri rendszerében a közlekedést (is) érintő nemzetközi megállapodások a kereskedelempolitikától explicit módon elválasztott területnek számít.¹⁵ Az előbbi három résztéma egyaránt az EU közösségi jellegű együttműködésére épülő külső tevékenységét érintik. Ezt követően a szerző áthelyezi a fókuszot a kül- és biztonságpolitikára, amely még ma is erősen magán hordozza a kormányközi együttműködés ismérveit, annak ellenére, hogy a Lisszaboni Szerződés a pillérek felszámolásával egységes külkapcsolati rendszer alapjait fektette le. A kül- és biztonságpolitika tehát – mintegy „belső pillérként”¹⁶ – megtartotta egyes sajátosságait és egyedi jellegét, amit a kötet ebben a szakaszban részleteiben vizsgál. Ezáltal láthatóvá teszi azt is, hogy ez a sok tekintetben „elszigetelt” külkapcsolati terület mennyiben hatott az Unió egészének alkotmányos fejlődésére. Végül e rész az eredményeket összefoglaló, szintetizáló jellegű fejezettel zárul.

¹³ 2012. október 16-i *Magyarország kontra Szlovák Köztársaság* ítélet, C-364/10, ECLI:EU:C:2012:630.

¹⁴ Lásd ehhez Várnay elemzéseit VÁRNAY ERNŐ: „Hungary versus Slovakia – EU Membership versus Sovereign Statehood” *Hungarian Yearbook of International Law and European Law* 2013, 2014. 123–144; VÁRNAY ERNŐ: „Az Európai Bíróság ítélete a Magyarország kontra Szlovákia ügyben: Solyom László uniós polgár és/vagy államfő?” *Jogesetek Magyarázata* 2013/4. 80–91.

¹⁵ Vö. EUMSZ 207. cikk (5) bek.

¹⁶ Lásd KAJTÁR GÁBOR: „A kettős pillérszerkezet megerősített kontúrjai a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése után” *Európai Jog* 2010/4. 3–14.

5. Az előző ismertetésből is kitűnik, hogy a kötet a kitűzött célokat alapos és részletes elemzéssel éri el: bemutatja az uniós külkapcsolatok szerződési rendszerének dinamikáját és igazolja, hogy szemben az egyes belső tevékenységek körében megtorpanni látszó alkotmányosodási folyamattal, az Unió külső tevékenysége egyre biztosabb közjogi-alkotmányos talajra kerül. E folyamatok azonban nem tekinthetők lezártak, a „szerződések dinamikája” ugyanis a jövőbe mutat. Ha csak a kötet megjelenése óta eltelt két-három év bírósági gyakorlatát tekintjük át, néhány fejlemény a kötet megállapításainak tükrében önbeteljesítő jóslatként is felfogható. Elegendő csak utalni a Bíróság 2/15-ös véleményére (EU-Szingapúr Szabadkereskedelmi Megállapodás),¹⁷ amely többek között a kötetben is felvetett, a közvetlen befektetésekkel összefüggő egyes hatásköri bizonytalanságokat kísérelt meg tisztázni, vagy említhető a Bíróság szintén időközben közzétett döntése az *Achmea*-ügyben,¹⁸ amely valószínűsíthetően a tagállamok között létrejött kétoldalú beruházási egyezmények sorsát végérvényesen megpecsételheti. A „tektonikus mozgások” sora ezzel még korántsem áll meg, jelenleg már körvonalazódni látszanak azok – a kötet kontextusában lényeges – kérdések, amelyekre várhatóan a Bíróság választ adhat a folyamatban lévő 1/17-es vélemény iránti eljárásban (EU-Kanada Átfogó Kereskedelmi Megállapodás).¹⁹ Mindezek alapján biztosan kijelenthető, hogy Bartha Ildikó monográfiájára a témával foglalkozó olvasóközönség továbbra is időszerű forrásként támaszkodhat.

*Horváthy Balázs**

¹⁷ 2017. május 16-i vélemény, 2/15, ECLI:EU:C:2017:376.

¹⁸ 2018. március 6-i *Szlovákia kontra Achmea BV ítélet*, C-284/16, ECLI:EU:C:2018:158.

¹⁹ 1/17. sz. vélemény iránti eljárás (folyamatban).

* Tudományos munkatárs, MTA TK Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
E-mail: horvathy.balazs@tk.mta.hu